

SIMON L. ZOLTÁN

KESERŐ ARANYKOR

CALPURNIUS SICULUS EKLOGÁI

1. Iulius Caesar Scaliger élménybeszámolója („...*laxus enim et tumidus est. Is tamen, cum versus saepe fundat non contemnendos, permittit me legentem dormire; nusquam acuit, nusquam tenet, aveoque frequenter absolvere quae vixdum occoepe videre.*”¹) egy hajdan nagyra értékelt költő *poeta minor*-rá való lefokozódásának kezdeteit jelzi. Calpurnius Siculus nemcsak a későókor és a középkor századaiban számított ismert és sokat utánzott auctornak², népszerűsége a humanizmus és az immár nemzeti nyelveken megszólaló árkádizmus korában is töretlen volt, sőt a Vergiliuséval vetekedett³: Calpurnius-reminiszcenciák Sannazaro vagy Garcilaso de la Vega költészetében éppúgy kimutathatóak, mint Tasso *Aminta*-jában vagy Ronsard pásztori versezeteiben. De még a XVIII. században sem csupán a florilegium-kompilátorok kedvence: Gessner személyében még mindig utánzóra talál, Fontenelle pedig, *Discours sur la méthode de l'églogue* c. értekezésében, legalábbis ami az aranykorábrázolást illeti, egyenesen Vergilius fölébe helyezi⁴.

A múlt század pozitivista filológiája azután végképp kijelölni vélte szerzőnk helyét a római irodalom kánonjában: a „*poète mineur au dernier rang*” sommás ítélete együtt formálódott az ezüstkori irodalmának egészét „üres, virágos nyelvet hajhászó hanyatlásként”⁵ leíró és elmarasztaló fölfogásával. Lassan indult meg művének behatóbb kutatása is: bár Sarpe már 1819-ben fölvetette a Nero korára való datálás lehe-

¹ Iulius Caesar Scaliger: *Poetices Libri Septem*. Lugduni 1561. Reprint: Stuttgart 1987.

² Két régi tanulmány fogalkozik e témakörrel: E. Baehrens: *Die Eklogen des Calpurnius im Mittelalter*. RhM. 30 (1875) 628. és W. P. Mustard: *Later Echoes of Calpurnius and Nemesianus*. AJPh 37 (1916) 73.

³ „... he is next in importance to Virgil himself, for his influence can be seen quite clearly in the Latin pastoral of the Renaissance. L. Grant: *Neo-Latin Literature and Pastoral*. Durham 1965. Lásd még: M. Calogero: *T. Calpurnius Siculus*. Padova 1975.

⁴ „Oserois-je avouer qu'il me paroît que Calpurnius, Auteur qui n'est pas du mérite de Virgile, a pourtant mieux traité un sujet tout semblable?” De Fontenelle: *Les Poésies Pastorales avec un Traité sur la Nature de l'Églogue et une Digression sur les Anciens et les Modernes*. A la Haye, chez Antoine van Dole, MDCCXXXVI. 126.

⁵ Gerő J.: *A római irodalom története*. Besztercebánya 1906. 75.

tőségét⁶, a végső szót csak mintegy harminc év múltán mondta ki M. Haupt, amikor Calpurnius és Nemesianus egy korpuszként hagyományozódott műveit egymástól elválasztotta, s az előbbieket keletkezésüket a Kr. u. I., az utóbbiakét pedig a III. századra tette⁷. Ezután azonban pontosan száz esztendővel várta magára az első modern, megbízható szövegkiadás⁸. S bár az utóbbi néhány évtizedben végbement a kora császárszék irodalmának látványos újraértékelése, e folyamat nem hozta magával Calpurnius „rehabilitációját”, talán mert az alexandriai költészet Nero által is propagált reneszánsza⁹ és a Seneca, Lucanus nevéhez fűződő paradigmaváltás idején anakronisztikus jelenségnek hat a klasszikus írásmódhoz való ragaszkodása, s főleg mert az *adulatio/imitatio* kettős kérdésiránya felől való szokásos megközelítés nem sokat tárhat föl e szövegek esetleges esztétikai kvalitásaiból.

A szakirodalom tetemessé gyarapodott ugyan az elmúlt tíz-húsz évben, a P. Esposito által nemrégiben emlegetett „*ampia messe*” azonban épp e tekintetben csalóka képet mutat: javarészt a datálás körül újból föllángolt viták¹⁰, történeti-vallástörténeti problémák vizsgálata illetve a Vergilius eklogáinak hatástörténetét taglaló tanulmányok teszik ki. Igazat adhatunk V. Langholtnak: szerzőnk legújabb kori sorsa az lett, hogy legkevésbé önmagáért tanulmányozzák,¹¹ s még inkább Horsfallnak, aki a legújabb termést szemlélve kissé ironikusan megjegyzi: „*In the study of post-Virgilian pastoral we have not yet reached the cleaning-up stage, and the books here reviewed offer limited signs of hope*”.¹²

Ezek után talán nem meglepő, hogy a pásztorköltészet fejlődését átfogóan tárgyaló munkák¹³ legföljebb ha egy-egy lábjegyzet erejéig vesznek tudomást arról a szerzőről, aki az általuk vizsgált műfaj fejlődését évszázadokon át jelentékenyen befolyásolta, az irodalomtörténeti összefoglalásokban, korszakmonográfiákban pedig vagy a hosszú ideje kézikönyvről kézikönyvre örökített sztereotip képpel, vagy a legellentmondásosabb megállapításokkal találkozhatunk. Így D. Gagliardi a panegyrikus darabokat kényszerűségből írott penzumoknak látja, s szembeállítja őket az általa őszintébb hangvételűnek tartott, invenciózus és számos poétikai újítást föl-

⁶ Quaestiones Philologicae. Rostock 1819.

⁷ De carminibus bucolicis Calpurnii et Nemesiani. Berlin 1854.

⁸ R. Verdière: T. Calpurnii Siculi De laude Pisonis et Bucolica et M. Annaei Lucani De laude Caesaris Einsiedlensia Carmina. Berchem/Bruxelles (Coll. Latomus 19.) 1954. Hamarosan követte e kiadást D. Korzeniewski szintén kiváló munkája: Hirtengedichte aus neronischer Zeit. (Texte zur Forschung 1.) Darmstadt 1971.

⁹ Lásd J. P. Sullivan: Literature and Politics in the Age of Nero. Ithaca and London 1985., különösen a Callimachean Critiques c. fejezetet: 79.

¹⁰ Ezeknek jó összefoglalását és kritikáját adja R. Verdière: Calpurnius, en fin d'analyse. Helmantica 49 (1993.) 349.

¹¹ Vergil-Allegorese in den Bucolica des Calpurnius. RhM. 133 (1990) 355.

¹² Cleaning-up Calpurnius. CR. N. s. XLIII 2. (1993) 267.

¹³ T. G. Rosenmeyer: The Green Cabinet. London—Los Angeles 1973, R. Poggioli: The Oaten Flute. Essays on Pastoral Poetry. Cambridge, 1973, Europäische Bukolik und Georgik. Wege der Forschung 955. Darmstadt 1976., Ch. Segal: Poetry and Myth in Ancient Pastoral. Princeton 1981, A. Ettin: Pastoral and Literature. Yale 1984., A. Patterson: Pastoral and Ideology. Oxford 1988.

vonultató hagyományos bukolikákkal¹⁴, míg H. Bardon épp ez utóbbiakat tartja elcsépett konvenciókból fölépülő mesterkélt tákolmányoknak¹⁵. M. von Albrecht szerint Calpurnius pásztoralakjai az ellentéteket összebékítő *humanitas* menandros-i eszményére emlékeztetnek¹⁶, Bartalucci viszont a költeményekben megnyilatkozó realista, sőt „verista” tendencia megtestesüléseinek látja e „harapós kedvű és erőszakos” figurákat¹⁷.

E sarkalatosan ellentétes nézetek egyik forrása az lehet, hogy a ciklus értelmezésére vállalkozó kutatók szinte kivétel nélkül különválasztva tárgyalják a Servius nyomán *merae eclogae*-nak nevezett hagyományos idilleket, illetve az úgynevezett panegyrikus eklogákat, elsősorban azért, mert ez utóbbiakat nem szokták valódi bukolikáknak tekinteni¹⁸. Sőt Gagliardi — bár sok ponton kevésbé meggyőző érveléssel — arra a következtetésre jut, hogy a hagyományos darabok időben is korábban, még Claudius alatt keletkeztek, az ifjú Nerót ünneplő költemények csak később kerültek a gyűjteménybe¹⁹.

Ez az általánosan elterjedté vált eljárás csak akkor volna védhető, ha valóban két, eredetileg különálló szövegcsoport hevenyészett egybeszerkesztéséről volna szó. D. Korzeniewski és W. Friedrich kutatásai azonban ennek ellenkezőjét bizonyították: a hét ekloga szigorúan megtervezett, szerves és szoros egységet alkot²⁰. Föltehetőleg Theokritos Ptolemaios-elogiuma nyomán került a három panegyrikus a ciklus elejére, közepére és végére. A gyűrűs kompozíció középpontjában a tematikailag is központi jelentőségű, az új aranykor beteljesedéséről szóló mű áll, melyet három-három, egyre rövidebb költemény fog közre. Ezek közül a 3. és 5. szinte egészben monológ, a 2. és 6. ún. *carmen amoebeum*, míg az 1. és 7. eclogában az elbeszélő rész dominál. Ennek megfelelő szigorú rendezettséget mutatnak a tematikus kapcsolódások is: a 3. és 6. ekloga tárgya az *ethos* és *pathos* elve szerint bemutatott szerelmi csalódás, a 2. és 5. pedig pásztori életkép. Egy másik tanulmányában Korzeniewski arra is fölhívta a figyelmet,²¹ hogy a gyűjtemény megkomponálásában fontos — s tegyük hozzá: részleteiben még nem tisztázott — szerep jut a számszimbolikának: a

¹⁴ Calpurnio Siculo, un minore di talento. Nápoly 1984. 20.

¹⁵ „La bucolique chez lui prend un aspect plus en plus artificiel...” Bucolique et politique. RhM. 115 (1972) 10. Lásd még: Les empereurs et les lettres latines. Paris 1968.

¹⁶ Geschichte der römischen Literatur. München 1992. II. 786.

¹⁷ „I pastori di Calpurnio per mordacità e aggressività paiono più simili a quelli di Teocrito che a quelli virgiliani.” Enciclopedia Virgiliana. Roma 1984. I. 623.

¹⁸ Mint M. Schanz: „...teils wirkliche Hirtengedichte, teils nehmen sie nur das Hirtenkleid.” Geschichte der römischen Literatur. München 1935. II. 488., vagy J. W. Duff: „under a bucolic guise...are essentially court-poetry.” A Literary History of Rome in the Silver Age. London 1960. 268.

¹⁹ „Vittima dell'ordine di trasmissione delle sue egloghe, che non corrisponde della loro composizione.” i.m. 29.

²⁰ D. Korzeniewski: Die Eklogen des Calpurnius Siculo als Gedichtbuch. MusHelv. 29 (1972) 214., W. Friedrich: Nachahmung und eigene Gestaltung in der Dichtung des Calpurnius Siculo. Diss. Frankfurt/Main 1976. 14.

²¹ Néron et la Sibylle. Latomus 33 (1974) 921.

hetes nemcsak ciklusszervező egység, hanem eszerint épül föl az egyes panegyrikus költemények struktúrája is.

Ha azonban elfogadjuk, hogy a ciklus rendkívül tudatos szerkesztés eredménye, megkockáztathatjuk azt is, hogy a kompozíció kontextusának figyelmen kívül hagyása az egyes költemények esetében könnyen vezethet kevésbé helytálló interpretációkhoz. Talán éppen emiatt nem figyelt még föl a kutatás — tudomásunk szerint — azon tényre, hogy a két említett szövegcsoporthoz szétválasztása éppen a köztük megnyilvánuló legmélyebb, a költői világkép szintjén megragadható különbséget fedti el, melyből a pásztorábrázolások oly ellentmondásos megítélése is ered: a ciklus két része ugyanis meglátásunk szerint nem egy, hanem két egymással szembenálló Árkádia-ábrázolás hordozója.

2. Theokritos bukolikái korának primitívség iránt való nosztalgiájából fakadtak: egy erősen realiztikus színekkel megrajzolt természet otthonosságába helyezte rusztikus, s mindig kissé komikusnak ható pásztorait, s e tájakat nem is választja el éles határ a civilizáció világától. Vergiliusnál viszont alig lelmi nyomát iróniának²², annál inkább azon fölfogásnak, mely szerint a pásztorok a hajdani *chryseon genos* maradványai²³. Árkádia és a *Saturnia tellus* mítoszának egybejátszása révén jött létre az a *geistige Landschaft*, mely a külső valóságra immár alig-alig vonatkoztatható, s melyen belül a pásztorok, hogy ismét Bruno Snell kifejezésével éljünk, egy „*erhöhtes und verklärtes Dasein*” képviselői²⁴.

Calpurnius Siculusnál mindkét ábrázolásmód megtalálható, paradox módon azonban a pásztorlét aranykori vonásai a hagyományos eklogákban dominálnak, míg az új aranykor beköszöntét hirdető panegyriszekben annak primitívsége, negatív értelemben vett *rusticitas*-a hangsúlyozódik. A *merae eclogae* Árkádiája Vergilius szellemi tájainak emlékét őrzi, sőt idealizáltságában, absztraktságában fölül is múlja: míg Vergiliusnál „a bukolikus játék műzsaiságát nem választja el merev határ a történelemtől”²⁵, az idill itt maradéktalanul önmagába zárul, s a II. ekloga mágikus hatású dalversenyéből az előírással aranykortoposzoknak megfelelően bontakozik ki a pásztorok világának rajza:

*Affuit omne genus pecudum, genus omne ferarum,
et quaecumque vagis altum ferit aera pennis.
Convenit umbrosa quicumque sub ilice lentas
pascit oves, Faunusque pater, Satyrique bicornes,*

²² Lásd erről B. Snell: Die Entdeckung einer geistigen Landschaft. In: Die Entdeckung des Geistes. Studien zur Entdeckung des europäischen Denkens bei den Griechen. Göttinga, 1975. Miként W. Friedrich is írja: „...seine Hirten sind innerlich weit vom Hirtenstand entfernt.” i. m. 39.

²³ „credebant eos solos esse a Saturni regis” Varro: De rebus rusticis 3. 1. 4.

²⁴ Lásd még: E. Fantazzi: Golden Age in Arcadia. Latomus 33 (1977) 288., W. Iser: Das Fiktive und das Imaginäre. Perspektiven literarischer Anthropologie. Frankfurt/Main 1993. 69.

²⁵ Borzsák I.: Hősi eposz, nem hősi társadalom. In: Dragma I. Budapest 1994. 101.

*affuerant sicco Dryades pede, Naiades udo,
et tenere suos propreantia flumina cursus. (II. 10—15.)*²⁶

S ha a pásztorok Orpheus örököseinek bizonyulnak, a tájábrázolás, az állatok békéje, a gyümölcstől roskadozó fák (II. 72.), a fáról csöpögő méz (II. 66.), s az erotikus motívumok, melyekben a *licentia amoris* és a vallásos áhítat a hajdankor ártatlanságának képzetéhez hűen egyszerre jelenik meg, az édenkert-leírásokat idézik.²⁷ Idas ligetet szentelne annak az istennek, aki szerelmesét visszatéríti hozzá:

*Hunc ego sideribus solum regnare fatebor,
decernamque nemus, dicamque, sub arbore numen
hac erit, ite procul, sacer est locus, ite profani. (53—55.)*

Az aranykorra utal az isteni erőkkkel való meghitt viszony sűrű ábrázolása (II. 28., 32.) is a pásztorok nyelvhasználatában, miként W. Friedrich rámutatott, léptenyomon megfigyelhetők a „*Sakralsprache*” elemei²⁸. Szembetűnő azonban, hogy e minőségben kizárólag a régi római istennel találkozhatni: jelenlétük az idill itáliai, *saturnus*-i voltát hivatott hangsúlyozni. Annál föltűnőbb az efféle leírások egyik legjellegzetesebb elemének teljes hiánya: az ún. *automaton*-motívumé²⁹. A természet példátlan virágzása és bősége nem önmagától, hanem az emberek munkálkodása nyomán jön létre. Nemcsak az V. ekloga georgikus szellemű³⁰, a II.-ban Astacus és Idas is a mindent megnemesítő *ars* által új arculatot öltő természetet énekl meg:

*Me docet ipse Pales cultum gregis, ut niger albae
terga maritus ovis nascenti mutet in agna,
quae neque diversi speciem servare parenti
possit et ambiguo testetur utrumque colore.
Non minus arte mea mutabilis induit arbor
ignotas frondes et non genitalia poma. (II. 36—41.)*

S ez a művészet nemcsak az időjárás szélsőségein képes úrrá lenni, miként az V. ekloga vén pásztorának tanításai bizonyítják, hanem a rendet és harmóniát is képes biztosítani: e motívumhoz kapcsolódik a Tibullusra alludáló jó pásztor-toposz gyakori fölbukkanása³¹. Figyelemre méltó, hogy Idas (*dominus gregis*) és Astacus (*do-*

²⁶ Calpurnius szövegeit *J. Amat* kiadása alapján idézem: Calpurnius Siculus: *Bucolique*, Pseudo-Calpurnius: *Éloge de Pison*. Texte établi et traduit par J. Amat. (Budé-sorozat) Paris 1991.

²⁷ Miként *Iuvenalis*nál: „*credo Pudicitiam Saturno rege moratam/ in terris...*” sat. 6. 1.

²⁸ i.m 98.

²⁹ Mint *B. Gatz* az édenkertleírásokról megállapítja: „*Das Kernmotiv ist das Automaton, die Vorstellung der selbsttätigen Erde.*” *Weltalter, goldene Zeit und sinnverwandte Vorstellungen*. Hildesheim 1967. 133.

³⁰ Amely tulajdonképpen *Vergilius* Georgikájának 121 sorba sűrített kompendiuma.

³¹ vö. „...*non agnamve sinu pigeat fetumve capellae
desertum oblita matre referre domum.*” I. 1. 31—32.

minus horti) versengésének végén a döntés elmarad, Thyrsis egyenlő értékűnek találja költői teljesítményüket. Ebben azonban nem csupán a valóban Menandros világra emlékeztető *humanitas* megnyilvánulását láthatjuk (nyoma sincs itt a Bartalucci által emlegetett *mordacità*-nak). A bukolikus szemlélet szerint a pásztor azért válhat költővé, mert a földművelés gyötrelmes munkája nem terheli³². Ebben a világban azonban a munka nem jelent gyötrelmet, *labor* és *otium* nem ellentét, hanem kiegészíti egymást. S talán innen válik értelmezhetővé az *automaton*-elemek hiánya: a menekülő Saturnus Itália földjét a vadság állapotában találta, s az aranykort mintegy kultúrhéroszként teremtette meg³³. Így vált az addig embernek ellenséges természetből megművelt, a kozmikus harmóniába visszaemelt világ, miként az istenek adományának számító *ars*-ra van szükség ahhoz is, hogy ez a harmónia fönntartható legyen.

3. A panegyrikusokban másik Árkádia, más pásztorok, másfajta táj ábrázolódik ki. A *tellus iners* gyér lombú, satnya fákat nevel (IV. 109.), a nyomorúságos viskók és elhagyatott helyeken fölvert szállások között (VII. 40.) nem Florával, Pomonával, legföljebb az *invida Paupertas*-sal találkozhatni. A „durva kőrisnél is durvább”, lomha pásztorokat a *labor improbus* nyomort alig enyhítő terhe gyötri, öltözkük koszos (VII. 79.), éhségük csillapítására sem méz és gyümölcs, csak som, földieper és makk szolgál, s a *Musa inanis* ihlette dalaik sem mérhetők a *merae eclogae* orpheusi költészetéhez.

A pásztorköltő megváltozott helyzetét jól illusztrálja a IV. ekloga nyitójelenete: a látogatóba érkező rejtélyes Meliboeus Corydont egy platánfa alatt ülve, kissé komikusnak ható elkeseredésben találja:

*Quid tacitus, Corydon, vultuque subinde minaci,
quidve sub hac platano, quem garrulus astrepat humor;
insueta statione sedes? Iuvat umida forsan
ripa, levatque diem vicini spiritus amnis? (1—4.)*

E hangsúlyozottan konvencionális bukolikus toposzokból építkező Moschos-parafrázis³⁴ egy erőteljesen antibukolikus szituáció kiemelésére szolgál: édes álom vagy Vergilius Tityrusának múzsa meditációi helyett Corydon gyötrődve próbálja sípját magasabb hangzatokhoz szoktatni. S Meliboeus álmélkodó kérdése nyomán arra is fény derül, miért lehet a pásztoridill egyik alaphelyzete *insueta statio*:

³² Iser: i. m 73.

³³ Gatz szerint: „...so konnte Saturn geradezu als Kulturbringer verstanden und in eine Reihe mit Demeter-Ceres, Osiris und anderen gestellt werden.” i. m.125.

³⁴ *Autar emoi glykys hypnos hypo platanó bathyphylló*

kai págas phileoimi ton engythen akhon akousin,

ha terpei psopheoisa ton agrikon, oukhi tarassei. (Poiémata I. 11—13.)

a Moschos-reminiscenciákról lásd: P. Esposito: Per la ricezione di Virgilio bucolico. Orpheus 18 (1996.) 16.

*Iam puerum calamos et odorae vincula cerae
iungere non cohibes, levibus quem saepe cicutis
ludere conantem vetuisti fronte paterna?
Dicentem, Corydon, te non semel ista notavi:
Frangere, puer, calamos et inanes desere Musas. (IV. 19—23.)*

A gazdagságában és morális integritásában is idealizált, a költészetet jelképező Árkádia képe³⁵ tehát önmaga ellentétébe fordul, a nyomor elidegeníti a pásztort a költő-szereptől, s a II. ekloga mágikus dalainak közösségteremtő erejével szemben itt nem akad hallgatója sem, énekét csak a sziklák visszhangozzák³⁶. Szembeszökő e változás, hiszen az I. eklogában Corydon, akit magával a szerzővel szoktak azonosítani,³⁷ kitüntetett szerephez jut Faunus tölgyfába rótt jövődölésének megtalálójaként³⁸, sőt egyenesen az isteni erő által megragadott *poeta sacer* vonásait mutatja:

*Ornyte, iam dudum velut ipso numine plenum
me quatit et mixtus subit inter gaudia terror. (I. 89—90.)*

A IV. eklogában viszont *rusticitas*-a miatt Meliboeus már alkalmatlannak ítéli arra, hogy az új aranykor megéneklője legyen, költői erőfeszítései komikussá válnak³⁹:

*Incipe, nam faveo; sed prospice, ne tibi forte
tinnula tam fragili respiret fistula buxo,
quam resonare solet, si quando laudat Alexin. (IV. 73—75.),*

hogy azután a VII.-ben, Rómából visszatérve és kiábrándulva abból, hogy költészete valaha is meghallgatóra talál, már maga ítélje sivárnak és silánynak a pásztorok világát⁴⁰:

*O piger, o duro non mollior axe, Lycota,
qui veteres fagos nova quam spectacula mavis
cernere, quae patula iuvenis deus edit harena. (VII. 4—6.)*

³⁵ „War die Künstlichkeit ritualisierter Spiele für Theokrit ein Gegenstand der Nachahmung, so hat Vergil die Künstlichkeit in dem von ihm erfundenen Arkadien als Reich der Dichtung thematisiert.” Iser: i.m. 65.

³⁶ Az Echo-motívumról lásd Borzsák I. tanulmányát: *Echo Vergiliana*. AT I (1954) 2.

³⁷ L. Hermann: Les pseudonymes dans les bucoliques de Calpurnius Siculus. *Latomus* 11(1952) 85., H. Bardon: Les empereurs et les lettres latines, 222.

³⁸ Miként az evangéliumokban is a pásztorok az isteni üzenet közvetítői. E toposz közel-keleti eredetéhez lásd: G. Speyer: *Bücherfunde in der Glaubenswerbung der Antike*. Hypomnemata 24. Göttinga 1970.

³⁹ Mint M. Ahl megjegyzi: „a nice touch of irony: a poet who has learned a poem written by Faunus, has to defend himself on charges of rusticity.” *The Rider and the Horse. Politics and Power in Roman Poetry*. In: ANRW 32. I. 64.

⁴⁰ A VII. eklogát e szempontból W. Leach vizsgálta, nagy visszhangot kiváltott tanulmányaihoz azonban mindeddig nem sikerült hozzájutnom: *Corydon Revisited*. *Ramus* 2 (1973) és *Neronian Pastoral and the World of Power*. In: *Ramus Essays on Greek and Roman Poetry*. Victoria 1975.

A három panegyrikusban tehát a pásztorlét és Árkádia fokozatos értékvesztésének lehetünk tanúi, még különösebb azonban, hogy e lefokozódás párhuzamos az új aranykornak a próféciától (I.) a megvalósuláson (IV.) át a kiteljesedésig (VII.) ívelő folyamatával. De nem is Árkádia, hanem a bukolikus világképnek megint csak ellentmondó módon a város és általában a civilizáció a tere ennek a kiteljesedésnek, ellenpontjává éppen a rusztikus vidék válik. Nem hasonlítható össze ez az aranykor Vergilius IV. eklogájának kozmikus törvény szerint bekövetkező és az édenkerti állapotokat helyreállító világekorszak-váltásával. Nem a civilizáció visszafejlődésével, hanem annak megerősödésével, *legibus reductis* valósul meg, a sztoikusok eszményített hőseinek, Atlasnak és Herculesnek tulajdonságait hordozó, ugyanakkor számos messianisztikus vonással is fölruházott *iuvēnis deus* epifániája és tettei által⁴¹:

*Scilicet ipse deus Romanae pondera molis
fortibus excipiet sic inconcussa lacertis,
ut neque translati sonitu fragor intonet orbis...* (I. 84—86)

Aranykor és civilizáció egymást föltételezi: csak a nagyváros és az új amphitheatrum emberemlékezet óta példátlan ragyogása (melynek leírásában tíz soron belül háromszor fordul elő az *aurum* szó, VII. 45—55.) és a soha nem látott egzotikus állatok sereglése lehet méltó a ciklus utolsó jelenetében *potis thérón*-ként megjelenő ifjú istenhez⁴².

E fölfogás, mely szerint az új, boldogabb korszak hosszú történelmi folyamat végpontjaként veszi kezdetét, leginkább a kortárs Lucanus híres Nero-enkómionjával (más olvasatban invektívájával⁴³) és Vergilius *Aeneis*-ével rokonítható: az I. ecloga Faunus-*vaticinium*-ában az *Aeneis* I. énekében olvasható Iuppiter-jóslat topikája ismétlődik pontról pontra:

*Dum populos deus ipse reget, dabit impia vinctas
post tergum Bellona manus spoliataque telis
in sua vesanos torquebit viscera morsus.* (I. 46—48)⁴⁴

⁴¹ Lásd: R. Verdière: „Quand le cochant aura vu derrière lui se lever les aurores.” *Neronia* 1977 184, Sur un point de messianisme dans les Synoptiques et chez Calpurnius. *Revue de l'Université de Bruxelles* 9 (1956) 89.

⁴² A VII. eclogában Korzeniewski a beavatási processzusok terminológiáját fedezi föl: az *epopteia* tárgya maga az uralkodó. Zum ersten und siebten Eklogen des Calpurnius Siculus. *MusHelv.* 33 (1976) 251.

⁴³ Mindkét álláspontnak számos híve van: P. Grimal: L'éloge de Néron au début de la Pharsalie est-il ironique? *REL* 38 (1960) 296., *Bohnenkamp*: Zum Nero-Elogium in Lukan's Bellum Civile. *MusHelv.* 34(1977) 235.

⁴⁴ *Aspera tum positis mitescent saecula bellis,
cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt: dirae ferro et compagibus artis
claudentur belli portae; Furor impius intus
saeva sedens super arma et centum vinctus ahenis
post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.* (II. 291—296.)

Az egész prófécia végigvonuló vezérmotívum a béke, mely elsősorban az állami intézmények helyreállítását, a törvények és a régi római erények, a Numa Pompilius korát fölidéző *pietas* (I. 65.) visszatérését jelenti. A gondolati egységet azonban sokszor meghökkentő ellentmondások törlik meg. Elgondolkoztató már az örök béke hírnökeként megjelenő *sidus liquidum* is, hiszen az üstökös az egész antikvitásban háborút jósoló rossz ómennek számított⁴⁵. Aligha gondolhatunk a Vergilius IX. eklogájában szereplő *Caesaris astrum*-ra, (mely talán a 44. év üstökösével azonosítható) mint előképre, hiszen itt éppen annak baljós voltával szemben hangsúlyozódik az égi tűnemény pozitív jelentése:

*Numquid utrumque polum, sicut solet, igne cruento
spargit et ardentis scintillat sanguine lampas?
At quondam non talis erat, cum Caesare raptio
indixit miseris fatalia civibus arma.* (I. 80—83.)

Inkább emlékeztet e kép Chairemon asztrológiai értekezésére, melyben az alexandriai polihisztor megkísérelte „kimutatni”, hogy az 54. év üstököse, mely azonos a szerzőnként fölbukkanóval,⁴⁶ kedvező előjeltként értelmezendő, ez a mű azonban Nero számára íródott, és a közvélekedést nyilván kevésbé befolyásolhatta⁴⁷. Első pillantásra mégis úgy tűnik, hogy Calpurniusnál, miként Senecánál is⁴⁸, ez az akadémikus spekuláció csapódik le.

Ám ha e szöveghellyel kapcsolatban mégis ambivalenciára gyanakszunk, föltételezésünket megerősíteni látszik, hogy míg az I. ekloga Bellona bilincsbe verését adja hírül, a további aranykorleírások ennek ellenére nagyszámú háborús utalást tartalmaznak⁴⁹. Így a IV. ekloga dalversenyében, mely az ifjú isten epifániáját s annak következményeként az eladdig *iners tellus* újjáéledését énekli meg, a vegetáció burjánzásában a harci dicsőség jelképe, a babér is virágzásnak indul: *augustos visurae saepe triumphos/laurus fructificat*(IV. 90—91.) S hogy a *iuvenis deus* nem az

⁴⁵ Georgica I. 466., Metamorphoses XV. 787., Pharsalia I. 526., Tacitus XIV. 22. Egyedül Curtius Rufusnál találkozhatunk még az üstökös pozitív értelmezésével, ennek okán Verdière Calpurnius hatását föltételezi: Quinte-Curce, écrivain néronien. Wiener Studien 79 (1966) 490.

⁴⁶ Lásd Verdière idevágó cikkeit: La date de l'action de la I-ère bucolique calpurnienne. AC 37 534., La bucolique post-virgilienne. Eos 56 (1966) 161.

⁴⁷ Lásd Weissbach cikkét: RE 11/2 1150. Jellemző, hogy az idősebb Plinius már nem is vesz tudomást róla: „sed cometes nonnumquam in occasura parte caeli est, terrificum magna ex parte sidus atque non leviter piatum, ut civili motu Octavio consule iterumque Pompei et Caesaris bello, in nostro vero aevo circa veneficium quo Claudius Caesar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu eius adsidium prope et saevum.” Naturalis Historia II. 92.

⁴⁸ „qui sub Nerone Caesare apparuit et cometis detraxit infamiam.” Naturales Quaestiones VII. 17.

⁴⁹ Mint S. Wolf megjegyzi: „Geradezu wenn man bedenkt, daß Calpurnius seine Verherrlichung des Kaisers im Rahmen idyllischer Hirtendichtung zum Ausdruck bringt, dürfte man gar nicht damit rechnen, solche Passagen anzutreffen.” Die Augustusrede in Senecas Apocolocyntosis. Beiträge zur klassischen Philologie. 170 (1986) 141.

aranykor zavartalan békéjét megvalósító *pais sôtér*, arra hangsúlyos helyen, a ciklus záródarabjának utolsó sorában történik további utalás: *ac nisi me visus decepit in uno/et Martis vultus et Apollinis esse putavi*. (VII. 83—84.)⁵⁰ De megfigyelhetünk egy másik paradox jelenséget is, ha a IV. eklogát másik oldalról vesszük szemügyre. A hagyományos költeményektől eltérően az *automaton*-motívum itt erőteljesen érvényesül:

... cuius iners audito nomine tellus
incaluit floremque dedit; cui silva vocato
densat odore comas, stupefacta regerminat arbos. (109—111.)

Éppen emiatt azonban alig magyarázható a földművelés egyidejű fölvirágzása⁵¹, ráadásul egy e kontextusban ugyancsak meglepő elem, az *inventio thesauri* topozsával társítva: a földben elásott kincsek utáni kutatás aligha tartozik az aranykor-mítoszok legjellemzőbb jelenetei közé⁵²:

*Iam neque damnatos metuit iactare ligones
fossor et invento, si fors dedit, utitur auro
nec timet, ut nuper; dum iugera versat arator,
ne sonet offenso contrario vomere massa*. (IV. 117—120.)

Miként alapvető monográfiájában B. Gatz kimutatta, az antik szerzők az aranykor fölbomlását előidéző okok közül leggyakrabban a föld fölhasználását, az ércek és a nemesfémek után való kutatást, az ebből következő háborúkat és a fényűzés elharapózását emlegetik⁵³, vagyis pontról pontra az imént sorra vettek. S hogy nem hiányzik Calpurnius aranykorából a *luxuria* sem, a VII. ekloga néhány részletével talán megfelelően igazolható:

*Balteus en gemmis, en illita porticus auro
certatim radiant, nec non ubi finis harenae
proxima marmoreo peragit spectacula muro
sternitus adiunctis ebur ad mirabile truncis*. (47—50.)

S ha az aranykor mítoszától idegen téma a nagyváros forgatagának ábrázolása, melyben Perutelli szerint a kor *locus horridus*-ok iránti dekadens vonzalma nyilvánul

⁵⁰ Háborúra való utalásokat Vergilius IV. eklogájában is találni (*pacatumque reget patriis virtutibus orbem* 17.), lényeges különbség azonban, hogy Calpurniusnál az aranykor kiteljesedését és az örök béke beköszöntét követően esik szó a jövődől harci sikereiről.

⁵¹ vö. Vergiliusszal: *Non rastros patietur humus, non vinea falcem, / robustus quoque iam tauris iuga solvet arator* IV. 41—42.

⁵² Még ha tudjuk is, hogy e szöveghely Nero magántulajdonról hozott törvényére utal: B. Brand: *Treasure-trove and Nero*. G&R. 30 (1983) 65.

⁵³ i. m. 161.

meg⁵⁴, még inkább elmondható ez az amphitheatrum-jelenetről: az ifjú uralkodó előtt sereglő számtalan, soha nem látott *deforme pecus* mintha a II. ekloga főtebb említett orpheusi jelenetének ellentétét adná.

Az elmondottak után talán nem meglepő, hogy a panegyrikus eklogák központi alakjának, a Nerót megjeleníteni hivatott *iuvēnis deus*-nak portréja sem nélkülözi az ellentmondásokat, sőt talán benne nyilatkoznak meg a legélesebben. A IV. ekloga dalversenyében Corydon Iuppiterhez hasonlítja, Amyntas pedig Apollóval azonosítja, s ennek megfelelően mindegyikük más-más attribútumokkal ruházza föl: Corydon énekében kivételes képességű, majdan az istenek körébe emelkedő halandó, Itália fölvirágzásának jellegzetesen római vonásokkal fölruházott *auctor*-a (a Caesar megszólítás három ízben hangzik el), Amyntas dalában ezzel szemben valóságos istenként, új Apollóként jelenik meg, akinek azonban egész epifániája erősen messianisztikus vonásokat mutat, s a vegetáció burjánzása, Arkádia lakóinak entuziasztikus éneke, tánca, a szüret bősége sokkal inkább Bacchusra látszik utalni⁵⁵.

*Ille dat, ut primas Cereri dare cultor aristas
possit et intactum Bromium perfundere vino,
ut nudus ruptas saliat calcator in uvas,
ut quoque turba bono plaudat saginata magistro,
qui facit egregios ad pervia compita ludos.* (IV. 122—126.)

A hagyományos pásztori versengés enkómionná való átalakítása nyomán vizsgálás eredmény született: Amyntas és Corydon egymást próbálja fölülmúlni Nero magasztalásában s ennek következtében két, egymásnak ellentmondó uralkodókép ábrázolódik ki, egyszerre elevenítik meg a római hagyomány *pater patriae*-ját s a dionysosi tulajdonságokat hordozó *pais sôtér*-t. Ennek magyarázatát Castagna abban látja, hogy a dalversenynek voltaképpen két címzettje van, a Senecával azonosítható Meliboeus⁵⁶ és maga Nero. Valóban, a kétféle uralkodóképben nem nehéz a *De clementia* által propagált uralkodóeszmény s a Nero saját ambíciói közti feszültség le-

⁵⁴ „metropoli intesata dalla folla e deformata dalla mania del grandioso.” Natura selvatica e genere bucolico. ANSP s. 3. 6 (1976) 791. Lásd még: G. Petrone: Locus amoenus, locus horridus. Aufidus 5 (1988) 5.

⁵⁵ Ha elfogadjuk, hogy e szövegrész, Corydon énekének 5. strófája eredetileg az Amyntaséhoz tartozott, miként L. Castagna meggyőzően bizonyította: Il carme amebeo della IV. ekloga di Calpurnio Siculo. Neronia 1977. 166. E. Cizek szerint: „...un Phébus irrationel et passionné, la divinité de l'enthousiasme sacré, bref un Apollo apparenté à Bacchus.” L'époque de Néron et ses controverses idéologiques. Leiden 1972. 246. Apollo és Dionysos társítása természetesen nem újkeletű jelenség, megjelenik már Delphoi-ban is, lásd E. Simon: Apollo in Rom. JDAI 93 (1978) 206. Megtalálható az Ara Pacis frízein és Propertiusnál is: *Bacche soles Phoebo fertilis esse tuo* 4. 6. 76 A *numen mixtum* eredetéről lásd: D. Castriota: The Ara Pacis Augustae. Princeton 1995.

⁵⁶ B. Luiselli: L'Apocolocyntosis senecana e la prima bucolica di Calpurnio Siculo. Atene e Roma 7 (1963) 175., Ezzel szemben R. Verdière: Qui est le Mélibée de Calpurnius Siculo? REL 51 (1977) 15. és más kutatók is a Calpurnius PISOVAL való azonosítás mellett törnek lándzsát.

képeződését látni. De míg a római hagyomány és a keleti eredetű eszmék közti ellentét⁵⁷ e *carmen amoebeum*-ban rajzolódik ki legélesebben, talán nem tévedünk, ha e sokféle formában megnyilatkozó kettősségben a kompozíció egészének is egyik legfontosabb szervezőelvét látjuk. A *merae eclogae* világa, a görög bukolikához való szorosabb műfaji kötődés⁵⁸ ellenére is a tradicionális római erényeket, a *religio*-t, az eszményített *rusticitas*-t, az egyszerű élet morális integritását szóltatja meg, míg a panegyrikus darabokban a messianisztikus vallásosság jegyében kiteljesedő *aurea aetas*-ból éppen annak archetipikus megjelenítője, a pásztor szorul ki. Corydon próbálkozásai, hogy költészetével hírnevet szerezzen és nyomorát enyhítse, rendre kudarcot vallanak. A városba látogatva nevetségessé válik tudatlansága és szegénysége miatt, a körszínházban csak az alacsony néprétegeknek fönntartott felső padsorokban foglalhat helyet, s ezért az uralkodót, akitől fölemelkedését remélte, csak megszűröl pillanthatja meg. Egy városlakó öregember *nescius auri*-nak nevezi, s e kettős értelmű kifejezés finom iróniát takar: a szegény vidéki látogató nem tapasztalta még meg az új aranykor ragyogását — vagy éppen a pénz hatalmát.

4. Jelentésmezejének két pólusa révén az arany egyaránt szimbóluma volt az első és legmagasabb rendű világkorszaknak, materiális formájánál fogva pedig a hajdankor harmóniáját megbontó ősbűnnek, a birtoklásváagnak is. E kettősséggel való játék az Augustus-kor latin és görög irodalmában széles körben elterjedté vált⁵⁹, ami talán azzal magyarázható, hogy az aranykormítoszt a hivatalos propaganda a mesés régmúlt helyett a jelenkorra, a mítosz időnkívülisége helyett a történeti-politikai valóságra kezdte vonatkoztatni⁶⁰. A múlt és jelen értékkategóriaként való ellenpontosításának lehetősége ezáltal megszűnt: az eredeti funkció, a korbírálat ezután csak magának a mítosznak kétértelművé tételével volt megőrizhető. E metamorfózis kezdeteit F. Ahl már az *Aeneis*-ben és Horatiusnál is fölfedezni véli⁶¹, az aranykormítosz átironizálása azonban Ovidiusnál jutott teljességre. A *Fasti*-ban a műve fölött virrasztó költőnek maga Ianus mondja el, hogy már Saturnus korában is ritka kivételnek számított a bírvágytól szabad ember, azóta pedig egyre csak nő az anyagi javak imádata. Az *Ars amatoria* közismert soraiban pedig teljesen leplezetlen a hivatalos „világnézetre” való utalás:

⁵⁷ Mint E. Norden írja: „In reinhellenischen (und den von diesen beeinflussten lateinischen) Texten wird ein Gott gepriesen nur wegen seiner Taten. In den orientalischen Texten fehlt diese Art keineswegs, aber sie tritt zurück vor dem Lobpreise der dem Gotte inhärierenden Eigenschaften.” Agnostos theos. Untersuchungen zur Formengeschichte religiöser Rede. Lipse—Berlin 1913. Lásd még: F. Taeger: Charisma. Studien zur Geschichte des antiken Herrscherkultes. Stuttgart 1960. A római papság Dionysos iránti ellenszenvéről lásd E. Simon: Apollo in Rom 213.

⁵⁸ W. Friedrich i. m. passim, M. Vinchesi: La terza ecloga di Calpurnio Siculo fra tradizione bucolica e tradizione elegiaca. Prometheus 17 (1991) 259.

⁵⁹ *Antipatros* (Anth. Palatina) 5. 30., *Propertius* 4. 5. 47., *Tibullus* 2. 4. 27.

⁶⁰ Ez az aktualizálás végső soron a mítosz teljes fölbomlásához vezetett; Commodus már a gabonárak mérséklését is az új aranykor beköszönteként hirdeti meg. (Historia Augusta Comm. 14. 13.)

⁶¹ „All Octavian poets gave at least lip-service to the myth of Golden Age. And, in true Augustan fashion, they pointed out, with varying direction, its fallacies and contradictions.” i. m. 62.

*Carmina laudantur sed munera magna petuntur
dummodo sit dives, barbarus iste placet.
Aurea sunt vere nunc saecula, plurimus auro,
venit honos: auro conciliatur amor. (2. 275—78.)*

E nagy múltú toposz ily módon való aktualizálása azonban ahhoz vezetett, hogy — bár morális töltését sikerült megtartani — metafizikai vonatkozásait kiszorították a politikaiak, s eredeti funkciójának, a lét teljességéről való beszédnek betöltésére mind alkalmatlanabbá vált.

Mindennek ismeretében nyilvánvaló, hogy csak nagyfokú naivitásként, valóban a Bardon által hangoztatott anakronizmusként volna értelmezhető, ha Calpurnius az aranykormotívumokba szervesen beépült ironikus felhangokról tudomást nem véve használná föl azokat panegyrikusaiban. Láthattuk azonban, hogy aranykorleírásainak ambivalenciája maradéktalanul illeszkedik a toposz alakulásfolyamatába, a jelenségek színét-visszáját egyszerre fölillantó ábrázolásmódban pedig nem alaptalan Ovidius erőteljes hatását föltételeznünk. A Vergiliusszal való összevetés bővületében a kutatók e kérdésnek mindeddig igen kevés figyelmet szenteltek⁶², pedig ennek jelentőségére pusztán azon tény is rávilágíthat, hogy az *aurea aetas* szókapcsolat Ovidiuson és szerzőnkön kívül csak Claudianusnál fordul elő⁶³. G. E. Duckworth igen alapos monográfiájában azt is meggyőzően bizonyította, hogy Calpurnius vers-technikája nem Vergiliushoz, hanem az Ovidius által bevezetett metrikai újításokhoz igazodik, s ebben egyedülállónak számít az ezüstkori költők között,⁶⁴ még inkább elgondolkodtató azonban, hogy az antibukolikus Árkádia-kép előzményeit sem annyira Theokritosnál, sokkal inkább Ovidiusnál lelhetjük föl⁶⁵.

Miként H. Parry a *Metamorphoses* gyilkosságjeleneteit elemezve rámutatott, ezek akárhány esetben bukolikus toposzokból fölépített tájban játszódnak le, a védettség, elrejtettség szimbólumát — Vergiliusra tudatosan reflektálva — a benne végbemenő brutális jelenetek hiteltelenítik el. Figyelemre méltóak Ovidius pásztoralakjai is: vergiliusi átlényegítettségüket elveszítik, ábrázolásukban a vadság és primitívség válik dominánssá. Maga Apollo is, akihez Vergilius költő-pásztorai oly közel állnak, megvetően nyilatkozik róluk:

*Non ego sum pastor, non hic armenta gregesque
horridus observo... (I. 512.),*

⁶² E. Lorenzo nem túl terjedelmes tanulmányát említhetjük: Echi Ovidiani in Calpurnio Siculo. Nápoly 1970., pedig a kérdés jelentőségére többen is föl hívták a figyelmet, így E. Cizek i. m. 376. újabban M. Vinchesi is.

⁶³ Thesaurus Linguae Latinae II. 1850. 20.

⁶⁴ Vergil and Classical Hexameter Poetry. Ann Arbor 1969.

⁶⁵ H. Parry: Violence in Pastoral Landscape. TAPhA 95 (1964) 268., Ch. Segal: Landscape in Ovid's Metamorphoses. Wiesbaden 1969. Különösen a IV. fejezet: The Transformation of the Pastoral.

Egy másik részlet pedig egyenesen költő-voltukat parodizálja:

*Illud erat tempus, quo te pastoria pellis
textit, onusque fuit baculum silvestre sinistrae,
alterius dispar septenis fistula cannis,
dumque amor est curae, dum te tua fistula mulcet.* (II. 680.)

Föltételezhető tehát, hogy míg a *merae eclogae* világának megalkotásában szerzőnk Vergilius követője, addig a panegyriszek primitív Árkádiája, de az ambivalens aranykorkép is Ovidiusnak köszönhet a legtöbbet. Ha viszont az új aranykor ábrázolása kétértelmű, az a kérdés is fölvetődik, vajon teljességgel negatív-e a vele szembeállított primitív Árkádia képe, miként P. Esposito állítja⁶⁶.

E tekintetben megint csak Ovidiusnak immár a szövegszerű megfelelések szintjén is megragadható hatásával kell szembesülnünk, mégpedig a IV. ekloga azon részletében, amelyben a pásztori világ *rusticitas*-a, a költészet hiábavalóságának tapasztalata és a minden idillt nélkülöző munka együtt jelenik meg:

*Frangere, puer, calamos, et inanes desere Musas,
i, potius glandes, rubicundaque collige corna,
duc ad mulctra greges et lac venale per orbem
non tacitus porta...* (IV. 23—26.)

Majd a továbbiakban:

*... certe ne fraga rubosque
colligerem, viridique famem solarer hibisco.* (31—32.)

E részletek, melyek Corydon és a titokzatos pártfogó, Meliboeus beszélgetéséből valók, a múltra vonatkoznak ugyan (*non eadem sunt nobis tempora, non deus idem, spes magis arridet...* 30—31.), a VII. eklogából azonban kiderül, hogy Corydon reményei hiábavalóak, az új aranykor eljövetele sem hoz változást sanyarú sorsában. Az Ovidius közismert soraival való egyezések oly föltűnőek, hogy az allúzió tudatosságához aligha férhet kétség⁶⁷: az alexandriai költők óta oly népszerű *arte allusiva*

⁶⁶ „nel personaggio calpurniano c'è una sorta di ostentato ribaltamento-rifiuto di un scenario idealizzato di vita campestre frugale e moralmente desiderabile.” Per la storia di ricezione di Virgilio bucolico. *Orpheus* 18 (1996) 16.

⁶⁷ Sőt tulajdonképpen egy ovidiusi és egy vergiliusi részlet kontaminációjáról van szó:

„contentique cibus nullo cogente creatis
arbuteos fetus montanaeque fraga legebant
cornaque et in duris haerentia mora rubetis
et quae deciderant patula Iovis arbore glandes.” (I. 103—106.)

illetve:

„o tantum libeat mecum tibi sordida rura
atque humilis habitare casas et figere cervos
haedorumque gregem viridi cohibere hibisco.” (Ecl. II. 28.)

jegyében a szöveg mintegy kikényszeríti az intertextuális olvasásmódot. Az allúzió által azonban a jelentés megkettőződik, a pásztori lét nyomorúságát a szerző Ovidius aranykor-motívumai által írja le, s a rusztikus Árkádia rajzában fölsejlik a *Metamorphoses* aranykorképe, mely tagadások formájában tartalmazza mindazt, amit a pane-gyrikusok civilizáció-központú *aurea aetas*-képe állít. Kettős értelművé válik a makk-evés motívuma, hiszen nemcsak Ovidiusnál, hanem már Hésiodos óta az aranykor egyik leggyakoribb szimbóluma volt⁶⁸, s hasonlóképpen a *paupertas/rusticitas*-toposz is őrzi Vergilius, Tibullus, Propertius ősi egyszerűségről és harmóniáról szóló szövegeinek emlékezetét⁶⁹, annál inkább, mivel a *pietas* fogalmával kapcsolódik össze:

*Quidquid id est, silvestre licet videatur acutis
auribus et nostro tantum memorabile pago,
nunc mea rusticitas, si non valet arte polita,
carminis, at certe valeat pietate probari.* (IV. 12–15.)

E kijelentésben máskülönben is iróniát, az „understatement” mögé rejtett költői öntudatot gyaníthatunk, hiszen az antik esztétikának Seneca által is megfogalmazott tétele szerint a jó stílus elsődleges föltétele éppen a morális integritás⁷⁰.

A kettős arculatú Árkádia-ábrázolás persze nem előzmények nélkül való: a pásztori létforma lényegi ambivalenciájának⁷¹, kiszolgáltatottságnak és elrejtettségnek, vadságnak és idilli teljességnek szintézisét elősegítette az e korban egyre népszerűbbé váló sztoikus morálfilozófia az ún. aszcenzionális és deszcenzionális kultúramítoszok egybeolvasztásával⁷². Míg az előbbi, főként az epikureusok által népszerűsített elmélet primitív, félállati létnek látta az emberiség őskorát, a történelmet, a civilizáció kibontakozását pedig a vadságból való kiemelkedésnek, addig az utóbbi, legelőször Hésiodos által irodalmi formát öltött ősi elképzelés az egymás után következő világkorszakokat fokozatos alászállásként és értékcsökkenésként fogta föl. A két elmélet kontaminációjából, mely tetten érhető a kynikusoknál, az epikureusoknál és a sztoikusoknál is, egy harmadik jött létre: a civilizáció előtti primitívség pozitív töltést kapott, s ezentúl az aranykort a szokásos édenkert-motívumok helyett a *chreia* és a *thériódés bios* toposzaival kezdték leírni. E szintézis, mely jól illeszkedett a római hagyományokhoz, s kivált az ősi hagyományokat föltámasztani törekvő augustusi programhoz, a korabeli költészet kedvelt témája lett, s Ovidius, mint láttuk, a hivatalos propaganda bírálatának eszközévé tette.

⁶⁸ Hésiodos I. 66. 2., Tibullus 2. 1. 37.

⁶⁹ Lásd e témához: E. Wimmel: *Apollo-Paupertas. Zur Symbolik von Berufungsvorgängen bei Propertius, Horaz und Calpurnius. Forschungen zur römischen Literatur.* Wiesbaden 1970.

⁷⁰ Ep. mor. 114. 1–3., 11–12. Mint Sullivan írja: „...the connection is morality which in ancient aesthetic theory was closely linked to and reflected in the character of man's writing. (...) if moral standards slipped into degeneracy, the style degenerates.” i. m. 109.

⁷¹ „...the dichotomy at the heart of pastoral.” Ettin i. m. 13.

⁷² B. Gatz megállapítása szerint: „In dieser Synthese haben wir die entwickelteste, freilich auch komplexeste Form der Goldaltervorstellung vor uns.” i. m. 127.

Calpurniusnál viszont e szintézis — ha úgy tetszik — dekonstrukciójának, a két egymásnak ellentmondó mítosszal való játéknak lehetünk tanúi a *merae eclogae* és a panegyrikusok szembefordított világképeinek szintjén, de Árkádia és az új aranykor egymás mellé állítása révén magukon a panegyrikusokon belül is. A kiteljesedő *aurea aetas* képe az aszcenzionális történelemfölfogás elemeiből építkezik: a kezdetek vadságát jelképező pásztori világgal szemben egy isteni kultúrahérosz által megteremtett városi civilizáció áll, ennek hitelességét azonban kétségessé teszik azok a romlásmotívumok, melyek egytől-egyig a deszcenzionális mítoszból vették: a háború, a gyötrelmes munka, a kincshajhászás, a fényűzés képei. Véletlen-e, hogy e romlásmotívumok mindegyike konkrét utalás a korra?⁷³ Megegyeznek ugyanis a ciklus azon ritka szöveghelyeivel, melyek közvetlenül vonatkoztathatóak valamely történeti eseményre: az 54. év üstökössére, az *inventio thesauri*-ról hozott törvényre, a parthusok 55. évi veresége után *Mars Ultor*-nak emelt templomra⁷⁴ és az 57-ben fölépült új amphitheatrumra. Az I. ekloga himnikus soraiban megjövendőlt *altera regna Numae* tűnékeny illúziónak bizonyult csupán, az új világnak sem *Corydon pietas*-ára, sem múzσαι meditációira nincsen szüksége⁷⁵.

Fölvetődik tehát a kérdés: primitív Árkádia és városi aranykor önmagát vagy önmaga ellentétét jelenti-e inkább? Nagyon is lehetséges, hogy Calpurnius sokkal erősebben kötődik az ovidiusi ironizáló beszédmódhoz, mintsem valódi panegyrikusokról, az udvari költészet jellegzetes megnyilatkozásáról beszélhetnénk műveivel kapcsolatban.

Amikor Vergilius a szigorú poétikai szabályok miatt egyre konvencionálisabbá váló bukolikus műfajt megújította, határait egyszerre terjesztette ki a téren-időn kívül eső szellemi tájak és a történelem tere-ideje felé, oly módon, hogy ezek mintegy egymásba rétegződve, egymástól különválaszthatatlanul jelentek meg⁷⁶. A pásztorköltészet sémái így válhattak a virtuális Róma, a *Saturnia tellus* eszményének kifejezőjévé a polgárháborúk valóságával szemben. „Az isteneknek köszönt tityrusi védettség annál jobban rávilágít a sok-sok Meliboeus hontalanságára, az eszményi

⁷³ Érdekes, hogy az Octavia Seneca-monológiájában is mintegy egybegyűjtve jelennek meg e romlásmotívumok:

*Cupido belli crevit atque auri fames
totumque per orbem maximum est exortum malum,
luxuria, pestis blanda, cui vires dedit
roburque longum tempus atque error gravis.
Collecta vitia per tot aetates diu
in nos redundant: saeculo premimur gravi,
quo scelera regnant: saevit impietas furens.*” (425—431.)

⁷⁴ Nerónak Marssal való azonosítása erre az eseményre látszik utalni, lásd R. Verdière: La bucolique post-virgilienne 167.

⁷⁵ „...he is able to emphasize the contrast between city and country, between the new materialism and traditional values.” C. Newlands: Urban Pastoral. The Seventh Eclogue of Calpurnius Siculus. *Classical Antiquity* 6 (1984) 218.

⁷⁶ Iser szerint: „Eine solche Teleskopierung von Dichtung und Welt zeigt sich vor allem in der I. Ekloge, in der zwei Welten deutlich ineinander geschichtet sind.” i. m. 68.

Árkádia a szenvedő Itália zűrzavaraiból emelkedik ki: van hová menekülnünk az embertelenség elől, megvan a remélt kibontakozásnak nem ellenvilága, hanem megálmodott lehetősége⁷⁷. Calpurnius panegyrisi viszont nem mutatnak mást, mint önmagukat és önmaguk ellentétét egyaránt jelentő, egymással szembefordított, egymást cáfoló és egyformán a történelem mindent viszonylagossá tévő sodrába vetett ellenvilágokat. Szellemi táj és történeti realitás, miként Vergiliusnál, együtt jelenik meg a ciklusban, ám a kompozíció által egymástól végletesen elkülönítve: a *merae eclogae* és a panegyrikusok világa mint időtlenség és időbe vetettség antinómiája áll egymással szemben; paradox módon épp ez ellentét látszik biztosítani a két szövegcsoporthoz oly sokat vitatott szoros egybetartozását.

Ezért kérdőjelezhető meg H. Bardon álláspontja, mely szerint auctorunk nem-hogy a panegyrikus, de a hagyományos költeményeket is a gátlástalan hízélgés és az udvar propagandájának szolgálatába állította, s még ennek az időtlenül idilli világnak az üzenete is a napi politika nyelvére volna lefordítható: „bágyadt hangulatuk”, a *blandus, tener, dulcis, suavis, mitis, levis* és hasonló jelzők halmozása, a fa tövében heverésző pásztorok sűrű ábrázolása passzivitásra, a közéleti tevékenység föladására szólítana föl⁷⁸. Mindez beleillene abba a koncepcióba, mely a római bukolika fejlődését az udvari költészetbe való fokozatos föloldódásának már Vergiliussal megkezdődő folyamataként írja le⁷⁹. Bardon azonban teljességgel figyelmen kívül hagyja az *ars agrestis*-nek, nemcsak a georgikus elemek sokaságának, hanem a georgikus világ-szemléletnek jelenlétét a *merae eclogae*-ben⁸⁰, mely éles ellentétben áll a panegyrikusok *automaton*-toposzaival, ezáltal is, időtlenségével is a Saturnus által Itáliában megvalósított munkás aranykor mítoszára utalva, melynek a történelem idején belül „állami szinten” megvalósuló *aurea aetas* csak gyöngye visszfénye, ha ugyan nem paródiája lehet.

Mindezek után aligha lehet Calpurnius anakronizmusáról beszélni. Augustus korának első írónemzedéke még reménykedhetett valamelyest az ősi római erények jegyében való cselekvés lehetőségében, költőnknek talán még inkább, mint Ovidiusnak, csak az efféle reményekből való kiábrándulás, az aranykor és egyéb ideák megvalósíthatatlanságának keserű tapasztalata jutott osztályrészül.

S ha nem is említhetjük egy napon Mantua szülöttével, miként Petrarca vagy Fontenelle tette, mégis többnek lehet gondolnunk szerény tehetségű imitátornál, aki „csinos versekben, méltányolandó ügyességgel utánozta Vergiliust”. Nem kivételes génusznak, mégis olyan alkotónak, aki — mint Seneca a drámát, Lucanus az eposzt

⁷⁷ Borzsák I.: Hősi eposz...101.

⁷⁸ „une servilité sans mesure (...) un appel à la démission du citoyen...” Bucolique et politique 12.

⁷⁹ Miként Bardon mellett G. Binder is: „Die bei Theokrit noch sauber geschiedenen Welten der Hirten und des Hofes gehen eine enge Verbindung ein: Hirtengenie wird zur Gußform für Panegyrik.” *Hirtenlied und Herrscherlob*. Gymnasium 96 (1989) 364.

⁸⁰ D. Castriota írja a *Georgica* II. könyvéről: „the boundaries between the past and present repeatedly shift or dissolve: there is an almost constant elision between the blessings of the simple rustic life of then and now and it is as if in a sense the Golden Age never ended for the simple Italian farmer.” i. m. 138.

— az új kor kérdéseihez igazítva újjáformálta a bukolikát, ha nem is hozzájuk mérhető művészi színvonalon. Alighanem ez volt a legnagyobb kihívás: már Vergiliusnak is csak gyökeres poétikai újítások révén sikerülhetett a meglehetősen elkoptatott pásztori konvenciókat életre kelteni; Calpurnius már-már a műfaj határait volt kénytelen szétfeszíteni a bukolikus toposzok visszájára fordítása, a pásztorköltészet-től merőben idegen témák és motívumok beépítése, a szöveg jelentéshálózatának többértelműsítését célzó allúziók és műfaji átjátszások révén.

A „*sostanziale convenzionalità*” nagyon is fölszíni rétege alatt egy hosszú életű műfaj végső lehetőségei aktivizálódnak: az idill, az aranykor történeti síkon való helyreállíthatóságának lehetősége számolódik föl, sőt végső soron a bukolika egyik legfőbb témájának, a költészetnek érvényessége és létjogosultsága kérdőjeleződik meg. Vergilius után nehéz volt már bukolikát írni; az sem lehet véletlen, hogy Calpurnius után a latin pásztori múzsa mintegy kétszáz esztendőre elhallgatott.